

שבוועת אמונים לצה"ל

כל חייל בצה"ל, במהלך הטירונות, נדרש להישבע אמונים למדינת ישראל ולצה"ל. מקובל, שחיילים דתיים אינם נשבעים אלא מסתפקים בהצהרת אמונים, בגלל חומרתה של השבועה. במאמר זה ננסה לברר האם קיים היתר להישבע אמונים לחייל החפץ בכך. דיון זה שייך גם לגבי חברי כנסת ושרים הנשבעים אמונים למדינת ישראל. נוסח השבועה המקובלת בצה"ל הוא:

הנני נשבע ומתחייב בהן צדקי לשמור אמונים למדינת ישראל, לחוקיה ולשלטונות המוסמכים, לקבל על עצמי ללא תנאי וללא סייג עול משמעתו של צה"ל, לציית לכל הפקודות וההוראות הניתנות על ידי המפקדים המוסמכים, להקדיש את כל כוחותי ואף להקריב את חיי להגנת המולדת ולחרות ישראל. בדרך כלל מקריאים את נוסח השבועה, ולאחר ההקראה עונים כל החיילים: "אני נשבע".

א. שבוועת בתקופת התנ"ך

בתנ"ך אנו מוצאים מקומות רבים שהשתמשו בשבועה במקרים בעלי חשיבות מיוחדת, ולא מצאנו ערעור על עצם השימוש בכלי זה. ברצוני לסקור בקצרה את הנושאים בהם נעשה שימוש בשבועות.

1. ברית בין ה' לישראל

הבריתות שנכרתו בתורה בין הקב"ה לעם ישראל בסיני ובערבות מואב הן מעין שבועת אמונים. כך היא ברית סיני (שמות כד, ז-ח) וברית ערבות מואב (דברים כט, ט-יא) על ידי משה. וכן יהושע ערב הסתלקותו כורת ברית עם העם בשכם (הושע כד, כד-כה) על אף שרק בברית ערבות מואב מצוין במפורש הביטוי 'אֱלֹהֵי', ברור שגם ברית סיני וגם הברית בימי יהושע הן שבועות אמונים לקב"ה והתחייבות לקיים את מצוות התורה, ועל פי זה טבעו חז"ל את הביטוי "מושבע ועומד מהר סיני" (יומא עג, ב ועוד).

2. ברית בין עמים

אנו מוצאים את השבועה גם בבריתות שנכרתו בין עמים למטרות שונות. לדוגמא הברית שנכרתה בין זקני ישראל לגבעונים בספר יהושע (ט, טו). המלך צדקיהו נשבע אמונים למלך בבל, שיקבל את מרותו. הוא הפר את שבועתו ומרד במלך בבל ועל כך מנבא יחזקאל הנביא שיענש, כפי שקרה (יחזקאל יז, יג-יח) אברהם נשבע לאבימלך על פי בקשתו (בראשית כא, כג-כד).

3. שבועה לחיזוק הבטחה

אנו מוצאים את השבועה בהתחייבויות בין אדם לחבירו כשהתחייבות היא בעלת חשיבות מיוחדת, והאדם שאמור לקבל את ההתחייבות מבקש שהמתחייב יישבע. להלן מספר דוגמאות: אליעזר נשבע לאברהם על פי בקשתו שלא יקח אשה ליצחק מבנות הכנעני (בראשית כד, ב-ד). עשו נשבע ליעקב על פי בקשתו שהוא נותן לו את הבכורה (בראשית כה, לג). יוסף נשבע ליעקב, שיקבור אותו בארץ ישראל (בראשית מז, לא). שני המרגלים נשבעו לרחב, שיגמלו אתה חסד בכיבוש יריחו (יהושע ב, יב). דוד נשבע לשאול שלא יפגע בזרעו (שמואל א כד, כא-כב). שאול נשבע לבעלת האוב, שלא יאונה לה כל רע (שמואל א כח, י). דוד נשבע לשמעון בן גרא שלא יהרגו על אף שקילל את המלך (שמואל ב יט, כד).

4. פתרון סכסוכים

אנו מוצאים את השבועה בתחום נוסף בין אדם לחבירו: בהשכנת שלום אחרי עימותים שהיו בין הצדדים: יצחק ואבימלך נשבעו זה לזה לאחרי שהיתה ביניהם מריבה (בראשית כו, לא). יעקב נשבע ללבן ואנשיו לאחר שלבן ואחיו רדפו אחרי משפחת יעקב החוזרת לארץ ישראל (בראשית לא, נג).

5. בנושאים שונים

בעימות בין שבת בנימין לבין שאר השבטים אחרי פרשת פילגש בגבעה, נשבעו אנשי ישראל שלא יתחתנו עם בנימין (שופטים כא, א). שאול השביע את העם שלא יאכלו עד סיום המלחמה (שמואל א יד, כח). דוד נשבע ליהונתן שבועת אמונים שתשרור אהבה ביניהם (שמואל א כ, יז).
מן המקורות הללו עולה שבכל מקום שהיה חשוב לתת ביטחון בנאמנות, השבועה הייתה מקובלת. לא נמצא הד להסתייגות לעצם השבועה במקורות הללו, ונוהג זה היה טבעי ופשוט.

ב. נדרי זירוזין

נאמר במסכת נדרים (ח, א):

אמר רב גידל אמר רב: מנין שנשבעין לקיים את המצוה? שנאמר: "נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי

צדקך". והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא! אלא הא קמ"ל, דשרי ליה לאיניש לזרוזי נפשיה.

רוב הראשונים מסבירים, שאין מדובר כאן על חלות חיוב נוסף הנובע מהשבועה, ודברי רב גידל אינם אלא היתר להוציא שבועה מפיו מבלי שהיא תיחשב לשבועת שוא. המקשן בגמרא הבין שמדובר על שבועה המחייבת בנוסף למצוה, ועל כך הקשה: והלא מושבע ועומד מהר סיני, ואין שבועה חלה על שבועה! על כך השיבו לו, שעל אף שאין השבועה חלה מותר לאדם להישבע, ואין זו שבועת שוא, כיון שיש תועלת בשבועה שמזרז את עצמו. הרשב"א מסביר שהשבועה לא חלה על המצוה, אלא על ההזדרזות במצוה, וזה לא כלול בחיוב מסיני. ולכן אם לא קיים את המצוה, עובר על "לא יחל דברו", כיון שביטל התחייבות שנטל את עצמו. לדעת המאירי השבועה תלויה ועומדת: אם קיים את המצוה, התברר ששבועתו לא היתה מיותרת, שהרי היא הועילה לו לזרז את עצמו. ואם ביטל את המצוה, מתברר שהשבועה הייתה שבועת שוא (שלא כרשב"א, הסובר שעבר על שבועת ביטוי).

הר"ן חולק על ראשונים אלו, וסובר שהשבועה חלה על המצוה כחיוב נוסף, אלא שאין לה תוקף של שבועת ביטוי רגילה, ולכן אם יעבור על שבועתו פטור מקרבן. שאלת הגמרא "הלא מושבע ועומד" איננה על עצם השבועה, אלא על כך ששבועה זו איננה ב"להרע או להטיב", כיון שכל אדם מושבע ועומד מהר סיני. ומסקנת הגמרא היא שראוי

להישבע שבועה זו, שהרי גם דוד מלך ישראל עשה כך. מחלוקת הראשונים לגבי אדם שנשבע לקיים מצוה היא, האם כאשר הוא מקיים את המצוה הוא מקיים אותה רק מכוח קבלת תורה מסיני או גם מכוח שבועתו.

היה ניתן להסביר שמחלוקת הראשונים תלויה בשאלה האם ביסוד קבלת תורה בסיני עומדת השבועה **שישראל נשבעו** למרגלות הר סיני לקיים את מצוות התורה (או קבלה, שדינה כשבועה), ואז השבועה שהאדם נשבע כיום לא תחול, או שמא היסוד הוא **מצוות ה'**, ואז השבועה האישית תחול. רוב הראשונים סוברים שקבלת התורה על ידי ישראל היא היסוד המחייב, ולכן השבועה האישית לא תחול. ואילו הר"ן סובר שיסוד החיוב הוא ציווי ה', ולכן השבועה האישית תחול. לדעתו, כל בעיית הגמרא היא מצד גדרי שבועה, והביטוי "מושבע ועומד מהר סיני" הוא ביטוי מושאל (וראה עוד בנושא זה במאמרו של הרב אלי זנד בקובץ "עורי צפון" תשס"ב - ישיבת ההסדר צפת).

דבריו של רב גידל בשם רב נפסקו להלכה ברמב"ם (שבועות יא, ג):

ומותר לאדם להישבע על המצוה לעשותה כדי לזרז את עצמו, ואע"פ שהוא מושבע עליה מהר סיני, שנאמר: "נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדק".

וכן בשו"ע (יו"ד רג, ו):

האומר: אשנה פרק זה, וירא שמא יתרשל בדבר - שרי ליה למנדר לזרוזי נפשיה. וכן אם ירא שיתקפו יצרו ויעבור על איזו מצוה ממצוות לא תעשה, או יתרשל מקיום מצוות עשה - מצוה ליטע ולנדור כדי לזרז עצמו.

ג. שבועה בכתובה

מצאנו מנהג בקהילות הספרדים להוסיף שבועה על הכתובה, שהחתן נשבע על כל מה שהתחייב בכתובה. וזו הלשון המופיעה בכתובות הספרדיות:

וגם נשבע שבועה חמורה בתקיעת כף על דעת המקום ברוך הוא ועל דעת הנשבעים באמת לאשר ולקיים את כל הכתוב עליו בשטר כתובתא דא בלתי שינוי ותמורה ותחבולה כלל ועיקר.

חיוב כתובה הוא חיוב שקיים על חתן מכוח תקנת חז"ל או מדאורייתא, ולא הסתפקו בכך והוסיפו שבועה. מנהג זה התחיל מרצון למנוע נישואים של אשה שנייה, עוד מזמן הרמב"ם. בספר "משפטי הכתובה" (לרב בר-שלום שליט"א, עמ' תסח ואילך) האריך בעניין זה, והביא את דברי הרב שלום חזן בספרו "נוה שלום" (דיני אישות סעי' ב): "ומנהג זה קדום הוא בארץ מצרים מזמן הרמב"ם ז"ל". גם הרדב"ז (ח"א סי' קיד) הביא מנהג זה. בשו"ת פאר הדור של הרמב"ם (סי' קמט) הביא מנהג להשביע את הכלה בכתובה שתשמור את דת משה ויהודית, ותיקן שלא להגבות לאשה כתובה אלא אם כן תישבע על כך ששמרה דת משה ויהודית:

ואע"פ שיראים אנו מחומר שבועה שמא ייכשלו, אבל עשינו מה שמוטל עלינו להציל את עצמנו, ופושעים ייכשלו במ.

גם מרן רבי יוסף קארו כתב בסדר החליצה (לאחר סי' קסט בשו"ע אה"ע):

ובזמן הזה, אף על גב דליכא חרם דרבנו גרשום, שלא גזר אלא עד סוף אלף החמישי, מכל מקום כל אדם משביעין אותו בעת הנישואין שלא ישא על אשתו.

במשך הדורות התרחבה השבועה. בתחילה הוסיפו תנאי נוסף שלא יגרש את אשתו בעל כורחה במקביל לחרם דרבנו גרשום, ויש שהוסיפו "שלא יצא מארץ ישראל בלי רשותה" ואחר כך נשבעו על כל תנאי הכתובה. וכך הנוסח היום כבר בשו"ת הרדב"ז (ח"ד א'רצב):

נהגו עתה מקרוב להשביע את הבעל על כל תנאי הכתובה. ויש בזה גדר שאין כל בני אדם עוברים על

שבועתם, דהא שרי למקריה עבריינא.

וכן בשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' ט):

שהשביעו אותו אחר קריאת הכתובה לגמור ולקיים כל מה שכתוב בכתובה.

וכן בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' צא):

אבל עתה, שאין משביעין לו אלא שבועה כללית לומר שיקיים כל מה שכתוב בשטר הכתובה - א"כ אין

כאן רק שבועה אחד, והותרה מקצתה הותר הכל.

היו מקומות שלא הסתפקו בהשבעת החתן אלא השביעו גם את הכלה. וכך כתב המהרי"ט (ח"א סי' לט):

ונשבעו גם כן שניהם שבועה חמורה בתקיעת כף לדעת המקום ברוך הוא...

וכן היו שנשבעו בשטרות שידוכין (עי' שו"ת מהר"ם גלאנטי סי' לט ובמהרשד"ם שם).

ואולם, גם בין חכמי ספרד היו שערערו על שבועה זו, כמו הרב יעקב בן יקותיאל בירדוגו לפני למעלה מ-200 שנה

(שו"ת שופרא דיעקב ח"א סי' פא):

שמזה הטעם תיקנו מעיקרא תקנת שלא ישא. וגם תיקנו להשביע הבעל על כך, וכמ"ש הב"ש סי' א'

סקכ"א. וגם דעל הרוב לא יוכל בסיפוק ב' נשים. ומ"ש שתהיה השבועה קיימת. שם השבועה קאמרי.

שהשבועה שנשבע וכתוב בכתובה סתמא קאמר ואין מזכיר בשבועתו בפירוש אשה אחרת שאולת יבמה.

ולכן כיון שעיקר טעמם אינו אלא דרך עצה טובה כנזכר. א"כ מזה נלמד לדידן שביטלנו המנהג להשביע

את החתן על שלא ישא וכו'. וגם הפקענו והתירנו כל השבועות שנעשו מקודם לזה ביען שראינו שהם

שבועות שוא ועדות שקר וכמשו"ח אצלנו במ"א.

מקצת מחכמי דורנו ערערו על המשך המנהג בדורנו, וקראו לבטלו בגלל ירידת הדורות', ובגלל החשש שיעבור החתן

על איסור דאורייתא במה שלא יפרנסנה או שלא יכבדה, ולכן לכל הפחות יש לצמצם את השבועה רק לעניין שלא

ישא אשה על אשתו, ועוד שבדורנו לא נשבעים כלל, וגם בעניין שתי נשים כבר קיים חוק האוסר זאת ואין צורך

בשבועה. הרב בר-שלום (בספר "משפטי הכתובה", עמ' תע"ח ואילך) דוחה טענות אלו. הוא טוען שאי אפשר להסתפק

בחוק, והשבועה נותנת תוקף יותר מחייב. בעניין הטענה שכיום לא משביעים כלל הוא כותב:

וכיון שבתו הדין עושים בחכמה ואינם רוצים להזדקק לדין עם שבועה, מעתה מסכימים בעלי הדין

לברירת משפטם בלי שבועה... ואין צריך יותר מזה, אבל השבועה שלא ישא אשה על אשתו הוא רצון

הבית דין עצמם, שמוכרחים להסיר מכשול והזדקק לדרך חמורה כדי להסיר מכשול מדרך פושעים...

גם בנושא שלנו, לענ"ד, בגלל חשיבות העניין יש מקום להתיר להצטרף להשבעה שממילא כבר קיימת על פי רצון

שלטונות הצבא.

הטענה שהעובר על השבועה יעבור על איסור דאורייתא, נדחית ב"משפטי הכתובה" שם. לדעתו, המושבע מפי אחרים

ללא שם ה' אינו עובר על איסור דאורייתא אלא על איסור דרבנן. גם לגבי שבועת אמונים לצה"ל תקף טיעון זה,

שכן זוהי שבועה ללא שם ה', ומושבע מפי אחרים.

הטענה שקיים חשש שהחתן יעבור על שבועתו אם פעם יפגע בכבוד אשתו, נדחית בספר הנ"ל מכמה סיבות: ראשית,

ייתכן שאשתו תמחל לו על התנהגותו, וגם אם לא, ניתן לומר שעל דעת זה לא נשבע, אם מדובר בדבר שהדין עמו.

גם בנידון דידן, אם חייל ייקלע למציאות בה לא יקיים פקודה מסויימת, ומפקדיו ימחלו לו על כך או שהדין יהיה

1. עי' בחוברת "אור תורה" שנה כב עמ' ש; שנה כג עמ' לב.

2. עי' בספר "טהרת הבית" להרב עובדיה יוסף, ח"א סי' ה הע' יח.

עמו, הוא לא יעבור על השבועה שנשבע.

בספר הנ"ל (עמ' תמו) הוסיף לעניין השבועה שהחתן נשבע שיכבד את אשתו "ואוקיר":

האמת בוודאי שההתחייבות "ואוקיר" היא ענין ל"בדרך כלל", כלומר, שבוודאי התורה הקדושה מצווה לכבד את האולת ואשתו בכל עת ורגע, אבל לשון ההתחייבות של הכתובה אינו על כל רגע, אלא החתן מתחייב שהוא יהיה "מהבעלים" המכבדים את נשותיהם. דהיינו סגנון התחייבות כללי על עצמו, ובפרט שהיא יודעת שלא נישאה ל"מלאך", ועל מנת כן קיבלה את שבועתו שיכבד אותה, ששניהם יודעים שלא ייבצר שלא יקניטנה ולא יתפרצו מידותיו...

ברור שגם בנושא שלנו לא מדובר ב"מלאכים", וההתחייבות היא כללית. ועל כן, אף שידוע שכל חייל נכשל מידי פעם באי מילוי פקודות כלשונו, אין בכך כדי לחלל את השבועה (אם כי חשוב להדגיש, שיש למלא את הפקודות גם כאשר אין בכך משום חילול השבועה).

ד. חוקי המדינה ופקודת הצבא

תוקפם של חוקי המדינה על פי ההלכה כבר נידון רבות³, ומעבר לדיון על תוקפם של חוקי המדינה קיים הדין של ציות לפקודות השלטון, דבר הקיים בעיקר במסגרת השירות הצבאי⁴. כאן לכאורה הדברים פשוטים, וכבר האריכו גם בזה⁵ המקור לכך הוא דין "מורד במלכות", כפי שכתב הרמב"ם (מלכים ג, ח):

כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו, אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך או שלא יצא מביתו ויצא חייב מיתה, ואם רצה להורגו ייהרג, שנאמר "כל איש אשר ימרה את פיך...".

המקור בתורה לסמכות זו של המלך אפילו להמית אדם המורד במלכות מצויה בדברי הרמב"ן ב"משפט החרם" ובפירושו לתורה (ויקרא כז, כט):

ולכך אני אומר כי מן הכתוב הזה יצא להם הדין הזה שכל מלך בישראל או סנהדרי גדולה במעמד כל ישראל שיש להם רשות במשפטים, אם יחרימו על עיר להלחם עליה, וכן אם יחרימו על דבר, העובר עליו חייב מיתה, והוא חיובן של אנשי יבש גלעד, ושל יהונתן שאמר לו אביו (שמואל א יד, מד) "כה עשה א־להים וכה יוסיף כי מות תמות יונתן", ומהיכן נתחייבו אלו מיתה מן הדין חוץ מן המקום הזה? הביטוי "כל מלך" או "מלך ישראל" אינו מבדיל בין מלכים העושים הישר בעיני ה' למלכים שאינם נוהגים כך⁶. קיימת גם סכנה קיומית באי ציות לפקודות המלך, שעמדו עליה המהרי"ץ חיות בספר תורת הנביאים, על פי דברי רבי חנינא סגן הכהנים במסכת אבות (ג, ב):

רבי חנינא סגן הכהנים אומר: הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו.

3. ע'י תחומין ג עמ' 238 ואילך; תחומין ז עמ' 518; תחומין י עמ' 290.

4. ע'י במאמרו של הרב יעקב אריאל: "הפרת פקודה משום מצוה" (שו"ת באהלה של תורה ח"א ס' ה).

5. הרב יהודה שביב, תחומין טו עמ' 114.

6. **הערת העורך (ע. א.)**: אולם יש לעיין בדברי הרמב"ם בספר המצוות (מ"ע קעג) שכתב: "וכל מורד במלכות, יהיה מי שיהיה, דמו מותר למלך שהוקם על פי התורה". ומשמע שאף שהתנהגותו האישית של המלך אינה מפקיעה אותו ממלכותו, אין תוקף למלך שלא נתמנה על פי התורה. ויש לעיין מתוך כך לגבי בחירת מנהיגים במדינת ישראל כיום.

ולכן המהרי"ץ חיות דן את העובר על פקודות המלך מדין "רודף". כשם שרודף אחר חבירו להרגו ניתן להצילו בנפשו של הרודף - כך המורד רודף אחר הציבור. וכן כתב הנצי"ב מוולוז'ין (העמק שאלה פרשת ואתחנן שאילתא קמב): וזה ענין מה שאמרו בני גד ובני ראובן ליהושע... לכאורה, אמאי הוא חייב מיתה, הרי לא היה יהושע מלך אלא שופט... אלא כל זה היה שייך לדבר המלחמה... ואילו היה מי [שהוא] ממרה את פיו באשר ישלחנו, ירף לבב יהושע, ואין לך כושל לכלל ישראל במלחמתם עם הכנענים יותר מזה, ונמצא הוא רודף וחייב מיתה... דמרידה בכלל ישראל היה חייב עונש מצד רודף.

בשאלה האם יש לנו היום מלך, ידועים דברי מרן הרב קוק במשפט כהן (עמ' שלא):

וחוץ מזה נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכיות של המשפטים ליד האומה בכללה. ובייחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לענין כמה משפטי המלוכה, ובייחוד למה שנוגע להנהגת הכלל.

ובעקבותיו הלכו רבים⁷.

על פי זה נראה ברור ששמירת אמונים למדינת ישראל וקיום פקודות הצבא, יש בסיס מוצק לומר שהם בגדר חיוב הלכתי, והשבועה עניינה לארז את החייל לקיים חיוב זה, כדין שבועה על מצוה שהזכרה לעיל. ייתכן להוסיף ולומר, שמעבר לאיסור לעבור על חוקי המדינה ופקודות הצבא, הרי קיימת מצוות עשה חיובית של מלחמה, מלחמת מצוה (עי' משנה סוטה ח, ז; רמב"ם הל' מלכים ז, ד): לפי זה שבועה זו היא שבועת זירוזין שמטרתה לקיים את המצוה בצורה מושלמת, שהרי קיים חשש שאדם יתשל בדבר, כלשון השו"ע לעיל, ועל מנת למנוע מצב זה הוא נשבע⁸.

ה. המנהג שלא להישבע אפילו שבועת אמת

בשו"ת חת"ם סופר (חו"מ סי' צ; הובא בפת"ש סי' פז ס"ק כב) מובא המקור למנהג הרווח להשתדל להימנע מכל שבועה, ואפילו שבועה על אמת, וכך פותחת התשובה:

נשאלתי מאת כבוד הדרתו: מנא הא מילתא דרגיל על לשונינו דאפילו שבועת אמת עבירה היא וע"י זה נמנעים מלשבוע אפילו שבועת אמת, ומתפשרים בכל מה דאפשר רק שלא לשבע אפילו באמת; גם כי אמרו חז"ל: "אלף עיירות היו לינאי המלך וכולם נחרבו על עוון שבועת אמת", מ"מ היא גופו היכי רמיזא?

החת"ם סופר מביא מספר מקורות לאיסור שבועה אפילו על אמת וכן להזכרת שם ה' לשוא: ועוד, אפילו שבועת אמת עכ"פ אית ביה משום נושא שמו ית"ש לבטלה, ואם אפשר לו לפשר בכל מה

⁷ **תשובת הכותב:** גם בנושא זה כבר דנו רבים, ובאופן כללי התקבלה הגדרתו של הרב קוק במשפט כהן המצוטט בהמשך. הביטוי "הוקם על פי תורה" נלע"ד שמשמעותו שיש למלכותו תוקף בדיני תורה.

⁸ עי' במאמרו הנ"ל של הרב שביב.

⁸ **הערת העורך (ע. א.):** נראה שלא כל פקודות הצבא ניתנות בחדא מחתא. אין ספק שפקודות שברור שהן הכרחיות לביצוע נכון של המשימות הן חלק מהותי ממצוות המלחמה. אולם ישנן פקודות רבות אחרות, שהחובה לקיימן נובעת בעיקר מהאחריות לשמירת המסגרת והמשמעת הצבאית, והחובה לקיימן נשענת יותר על השבועה.

תשובת הכותב: שמירת המסגרת הצבאית היא חלק מהותי של המסגרת הכללית, שמטרתה הגנה על האומה. המשמעת במערכת בכללותה מטרתה להבטיח משמעת בשעת מבחן מול האויב.

דאפשר כדי שלא לישא שמו ית' על שפתיו יש לו לעשות כן... וע"כ אמר: "שבועה ירא", שירא לשבע באמת מטעם יראת כבוד ה', ומטעם שלא ירגל לשבוע ויבוא ח"ו למעול בשבועה. ומכ"ש בענין ממון, שאיכא למיחש טפי...

עם זאת נראה שדבריו של החת"ם סופר לא באו לשלול שבועת זירוזין, גם אם ננקוט שהיא חלה כדברי הר"ן. במקום שיש עניין או צורך להישבע, לא יעלה על הדעת שנימנע מלהישבע. מעבר לכך, בנידון דידן אין מדובר על שבועה בשם ה', ושבועה ללא שם ה' חמורה פחות משבועה בשם ה'. ועוד נראה לומר שעיקר דבריו של החת"ם סופר הם בשבועות במסגרת בית הדין שמורים לאדם להישבע. לכן הפת"ש מביא את דבריו על דברי המחבר, האומר שהדיינים צריכים להפציר בבעלי הדין שיחזרו בהם על מנת שלא יגיעו לחיוב שבועה. וכפי שהזכרנו לעיל בשם ה"משפט הכתובה" בבית הדין מגיעים שני הצדדים להסכמה על כך שלא תהיה שבועה, ואילו בנידון דידן דומה הדבר לרצון בית הדין בגלל חשיבות הנושא.

ו. איסור לפרוש מן הציבור

ידוע האיסור לפרוש מן הציבור, כפי שנאמר במשנה במסכת דרך ארץ:

לא יהא אדם... יושב בין העומדים ולא עומד בין היושבים... כללו של דבר: אל ישנה אדם מדעת הבריות⁹. כמוכן, חוץ ממקרים בהם קיים חשש של איסור. לכן בנידון דידן יש מקום להתיר לחייל שומר מצוות להצטרף לשבועה כשאר החיילים. ועוד, שקיים חשש של חילול השם שמא יאמרו שהחייל שומר המצוות הוא פחות נאמן לשמירת פקודות הצבא וחוקי המדינה¹⁰.
וכיון שמדובר בנושא שיש לו נגיעה לפיקוח נפש, יש מקום להחיל בנושא זה את דברי הרמב"ם בהלכות שבת (ב, ג)

9. שיטת הרמב"ם בהלכות שבועות ב, ד שעיקר חיוב שבועה הוא בהזכרת שם ה'. וע"י גם בעיניים למשפט להר"י אריאלי על מסכת נדרים עמ"ג.

10. משנה זו מובאת להלכה על ידי פוסקים רבים, כגון: שו"ת יחווה דעת ח"ג סי' לב; שם ח"ו סי' ת.

11. הערת העורך (ע. א.): הגדרת המושג "חילול השם" עלתה כבר במאמרו של הרב אברהם וסרמן (צ'הר' ח) "הדרכת רכב נוסע בשבת". וכבר שם (הע' 11) רמזנו לכך שלא כל דבר שאינו מוצא חן בעיני אדם שאינו שומר מצוות מוגדר אוטומטית כ"חילול השם". הדוגמאות המובאות במסכת יומא (פו, א) חן התנהגויות שבאמת נוגדות את ההלכה או נראות כאלה. גם שיקולים של חילול השם ביחס לגזל הגוי (לדעה שנדחתה מההלכה - ב"ק קיג, א) או להשבת אבידה לגוי (ש"ע חו"מ רסו, א) אינם נובעים ממערכת הערכים של הגוי עצמו, אלא מכך שאיסור גזל וחייב השבת אבידה הם ערכים תורניים מובהקים, שהגוי אינו מבין מדוע אינם חלים כלפיו באותם מקרים. ואין לחסיק מכך על נכונות להישבע אמונים לצה"ל ולמדינה, שאינה מתחייבת מתוך ההלכה או מוסר היהדות. לכך יש להוסיף, שכאשר מדובר בחייל ממושעם ובעל מוטיבציה גבוהה, אין לו שום קושי להסביר את חרדת הקודש שהוא מייחס למושג 'שבועה' ומדוע הוא שומר על הזכות המוקנה לו בתקנות הצבא לומר "אני מצהיר" במקום "אני נשבע". ואילו כאשר מדובר בחייל בעייתי, גם נכונותו להישבע לא תציל אותו מחילול השם הנובע מהתנהגותו הלקויה.

תשובת הכותב: לצערנו, בדורנו, לעיתים השרות הצבאי נתפס כדבר הנוגד את שמירת התורה והמצוות, וחיילים שומרי מצוות נתפסים כפשרנים שהגיעו לשירות בגלל אותה פשרנות. אמנם התנהגותו האישית של החייל היא החשובה ביותר, והיא המראה את יחסו האמיתי לשרות הצבאי. אבל בהיבט הכללי של היחס התורני לשירות הצבאי עלול להיווצר רושם מוטעה, שההלכה אולי מתירה את השרות הצבאי אבל לא מכירה בו כמצוה. היבט ציבורי זה מטה את הכף לטובת השבועה כלשונו.

לגבי חילול שבת בביקוח נפש:

כשעושים דברים האלו - אין עושין אותן לא ע"י גוים ולא ע"י קטנים ולא ע"י עבדים ולא ע"י נשים, כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם.

סיכום

- א. השבועה הייתה מקובלת ונפוצה בימי התנ"ך, כשמדובר בנושאים בעלי חשיבות, ולא מצאנו הד של הסתייגות מנוהג זה בנושאים אלו.
- ב. נדרי זירוזין או שבועת זירוזין מותרים ואף מומלצים על ידי חז"ל והפוסקים.
- ג. בקהילות ספרד נהגו להשביע את החתן בכתובה ולעתים אף את הכלה, ועדיין רבנים רבים מקפידים לשמר את המנהג הקדום הזה.
- ד. שמירת חוקי המדינה היא חיוב הלכתי, ושירות בצבא הוא מצוה.
- ה. המנהג לא להישבע אפילו על אמת על פי דברי החת"ם סופר הוא במסגרת בית הדין ועל פי קביעתו של בית הדין, ואינו נוגע לשבועת זירוזין או לצרכים מיוחדים, וכך אינו נוגע לשבועה שהאדם נשבע ביוזמתו.
- ו. קיימת בעיה בהיבדלות מן הציבור כשהדבר אינו מהווה בעיה הלכתית, ובמיוחד במקום שיש בו חשש לחילול השם.
- ז. היה מקום לתקנה של סמכות הלכתית עליונה בעניין זה כפי שתיקנו בקהילות רבות להשביע חתן בכתובה. ניתן לגזור גזירה שווה בין שלום בית לשלום מלכות.
- ח. כל זמן שאין תקנה קבועה, לענ"ד יש להורות לחיילים שהם רשאים להישבע ללא חשש איסור.

